

Dunajska pisma.

III.

Res je, kar pravite v svojem prvem pismu, gospod urednik, da moji poslednji spisi diše nekoliko po socijalizmu. Kako bi pa ne? Česar je srce polno, gre rado iz ust ali pa iz peresa. Samo neprijetno, meni neprijetno, je to, da ta socijalistični duh mojih spisov, kakor kaže, ni kaj posebno po volji mojim častitim rojakom. Toda tega niso oni krivi. Če kaka, po kuharičini sodbi dobra jed ne diši gostom, ali ima pravico pritoževati se kuharica? Ne, to pravico imajo samo gostje, že zato, ker so — gostje. Če spisi tvoji, pisatelj, najdejo milost pred občinstvom, vesel bodi in hvaležen; če pa ne, pa tudi ni, da bi se kisal in kujal kakor razvajeno otroče! Posebno nesrečo pa je imel moj nemški Peter Einsam, ki ste ga omenili imenom. Prav se ti godi; zaslužena kazen, ki naj zadene vsakega Slovenca, kateri zahaja in se vriva med nemške pisatelje! Ko bi mi kdo tako govoril, kaj naj mu odgovorim? — Nič!

Pišem naj torej za »Lj. Zvon« o socijalnem vprašanju. Prav rad; samo ne pričakujte tudi tu kake korenite, učene razprave, kake »študije«, kakor se imenitno imenujejo taki spisi, ki so pa često spisani in zverženi »sine studio«, od vseh strani zneseni in zgrajeni kakor sračje gnezdo; včasih pa je gradivo tudi naravnost — izposojeno. Če nimaš podobe od kakega glasovitega akademičnega profesorja, ogleduješ včasih rad tudi okorno poskušnjo kakega skromnega samouka. Saj ravno dandanašnji so diletantje, ali kakor se zdaj pravi, amateurji, povsod nekako posebno priljubljeni. Samo da niso prenerodni! Nerodnost, seveda, in to po vsej pravici, naj ne pričakuje odpustka.

Samouk torej imej zdaj besedo; ali bolje rečeno: človek, ki ni sam zapleten v delo, boj, ali kako bi dejal; ampak gleda od strani z velikim zanimanjem, kaj se vrši in kako. Najprej bi jaz rad, da bi se za stvar, s katero bomo imeli tudi mi v prihodnje dovolj opraviti, dobilo ali naredilo lepo slovensko ime. Vem, da se s tem svojim »purizmom« ne zlagam z našimi merodajnimi možmi, ki imajo neko posebno veselje in nagnjenje do lepo, meni neprijetno donečih tujk. O tem izpregovorim morebiti o priliki posebno besedo; stvar vsaj je vredna, da se resno govori o njej.

Med mnogimi dobrotami, ki sem jih prejel, sem svojemu stvarniku posebno hvaležen za to, da mi je dal, česar bi ne bil nikdar

upal, doživeti polom, sramoten konec tistega laži-liberalstva, tistega »manchesterstva«, ki se je toliko časa šopirilo in toliko zlega rodilo našemu delu svetá! Seveda, tako daleč ne smem iti, da bi zdihnil s svetim starčkom v evangelju: »Sedaj odpuščaš hlapca svojega, Gospod, po besedi svoji v miru, ker so videle oči moje zveličanje — —» Moje oči niso videle zveličanja — zemeljskega menim, seveda. Ali je pa morebiti to zveličanje — socializem? Tedaj bi se meni godilo nekako, kakor se je godilo izvoljenega ljudstva vodniku iz egiptovske sužnjosti, ko je pač od daleč videl obljubljeno deželo, ali smel ni vanjo!

Polom, pravim, in sramoten konec manchesterstva. Saj je menda vendar ta pošast tako zadeta, da se ne spravi nikdar več na noge. Končana je, upamo, na večne čase končana tista nesrečna doba, ko nam je veljalo za sv. evangelij tisto: »laissez faire, laissez aller«, tisto »prosto gibanje močij«, tisti »železni mezdni zakon« in enaka lepa načela. Država se ne vtikaj v nič; vse se bo samo lepo uredilo in uravnalo po nepremičnih, neizprosni naravnih zakonih. Pač, neko nalogo ima vendar država, namreč braniti močnega proti šibkemu; kakor orožnik naj drži siromaka, da se ne gane ali celo brani, ko ga on dere, ko ga stiska in izžema do zadnje kaplje. Tudi usta naj mu tišči, da ne vpije, kar je vendar malo neprijetno omikanemu, gosposkemu ušesu. Moj Bog, dandanašnji smo vsi tako nervozni! Delavec dobiva plačila toliko, da ravno ne pogine od glada, ne več — železen zakon! Če zahteva več, pa hajdi, saj jih dobim deset za enega, in plačilo ustanavljam jaz. Ali je to morda krivica? Kako neki? Kdo ga pa sili, če noče? Še vesel in hvaležen mi mora biti, svojemu dobrotniku, ki mu dajem kruha, četudi malo skopo. Kaj bi pa počel, kaj bi jih počelo toliko in toliko brez mene, če jaz zaprem svojo tovarnico? To je prosta pogodba med nama; »po ponudbi in povpraševanju se ravna mezda« — naravni zakon! Kdo ima pravico vtikati se v najine posle? Vsakdor za-se; kdo bo pa za-me skrbel, če propadem? Žena, otroci; kaj meni mar žena in otroci? Kaj pa je proletarcu treba žene in otrok? Jaz plačujem tistega, ki mi dela; za druge naj skrbi, kdor hoče. Jaz imam tudi ženo in otroke, za-nje skrbeti je moja prva dolžnost.

In posledica tega? Kjer ima tista tako zvana »cvetoča industrija« svoje središče, obdava to blaženo središče širok, širok pas krvavega uboštva in siromaštva, celi okraji, v katere že več let ne prihaja — naborna komisija, ker nima po kaj. In vse to »sub auspiciis« . . . države! Da, taki dobrotniki dobivajo od države sijajne naslove, zlate križe in železne krone! Kako da ne? Saj žive toliko ljudij, pospešujejo

razvoj domače industrije in množe narodno premoženje. Tu je res težko »ne pisati satire«! Enkrat sem si pa vender malo olajšal dušo. To je bilo pred nekimi leti, ko so bili v Brnu tkalci ustavili delo; iz same prešernosti, seveda! Pa je govoril z menoj o tej stvari neki mladič, tovarnarjev sin, iz rodu tistih, ki so šli nekdam skozi Rdeče morje! »To je vender strah in groza, kako delajo te bestije; sramota našemu stoletju!« — »Prav pravite, bestije, sramota našemu stoletju!« — »Pomislite, okna jim je pobila ta kanalja!« — »Kaj kanalja, kdo kanalja? Tisti, ki se brani, ali tisti, ki davi. Nisva se prav umela, kakor vidim, prijatelj moj mladi. Okna so jim pobili! To so dobrosrčni ljudje, da jim niso — črepinj! (Ne bodi grdo reči). Veste, koliko zaslužka ima tak mož na teden? Dva do tri goldinarje, kakor smo brali. Veste, kaj je to? Ali ste kaj pomislili, kako naj živi s tem sebe in svojo družino?« — Nato sem mu naložil še nekaj dobrih nauk, ali menim, da se jih je otrešel, predno je prišel domov. Nauki so bili dobri, ali nadležni.

In če siromak trpin pravi nazadnje: Ne, zdaj se ne dam več, naj se zgodi kar hoče, kaj stori poštenjak, ki ni prej nič hotel vedeti za državo? Kje so bajoneti? vpije, in sv. Manlicher, pomagaj! To je liberalizem, lepa beseda, grda stvar! Pa ti pride učeni narodnogospodarstvenik; pokažeš mu vso to v nebo vpijočo bedo — krivico ne smemo reči — in ga vprašaš, četudi samo s pogledom, kaj meni? On ti dokaže z neoporečnimi dokazi, da vse to mora tako biti in ne more biti drugače. Naraven zakon! Žalostno res, ali narava ne dela s čutom.

Tako so nas učili v naši mladosti; mi smo jim verjeli, ker jim nismo mogli izpodbiti učenih dokazov, in bili smo žalostni! In mislili smo nazaj, kako je bilo v starih, preteklih poganskih časih. In zdelo se nam je, vsaj meni, da se n. pr. rimskemu robu ni slabše godilo, kakor dandanašnji, v tem blaženem stoletju napredka in ljudoljubja in farizejske fraze, našemu delavcu. Ne, bolje se je godilo robu; gospod je zanj skrbel, kakor skrbi gospodar za svojega vola, da mu ne pogine pred časom, da mu dela, kar najdalje more.

Ti časi, ko so taki nauki vladali svet, so, hvala Bogu, minili. Mora, ki nam je težko ležala na prsih, je izginila pred zarjo novega dneva. Možje, ki so tako učili, so se izkazali za krive učitelje. Ni res, da jih mora delati in stradati, pot in solze prelivati sto in sto, da eden uživa in se veseli svojega življenja dan za dnevom. Solzno dolino imenujemo zemljo po pravici. Lepo jezero bi jih bilo, kar je človeštvo prelilo in najokalo solza od početka do današnjega dne. In soli bi se dalo pridelati iz tega solznega jezera, da bi je imele za več let dovolj

vse pokrajine slovenske. Solzna dolina je zemlja, ali ne za vse. Nekaj jih je izvoljenih, ki bivajo kakor Homerjevi bogovi v neki vedno jasni višavi; njim vedno solnče sije, ko pod njimi v nižavi razgrajajo viharji in nevihte. Praznik je njim vsaki dan; kako se bodo kratkočasili in razveseljevali, njih edina skrb. Če so kdaj trudni, so trudni od uživanja. In kako znajo uživati, uživati z vsemi počutki! To je jedino, česar so se učili, in to znajo korenito. Vse umetnosti imajo v svoji službi, da jim lepšajo in slajšajo življenje; vse jim je pokorno, vse na ponudbo! In odkod imajo to življenje? Ali se jim vsi ti darovi usipljejo kakor mana z neba? Ko bi bilo tako, bodi; naj se vesele svoje, četudi nezaslužene sreče. Ali vsi vemo, vsi čutimo, da ni tako. Mi le predobro vemo, odkod dobivajo svojo ambrozijo in svoj nektar ti bogovi. Naša setev, njih žetev; naš trud, njih sad; nam bridkost, njim slast! Odkod to, zakaj tako? Naraven zakon, božji red! Ta vera, ki je bila seveda izvoljenim kaj po volji, je omajana, peša, pojema! Peščica uživajočih, in za-nje se jih trudi brez števila, kako more to biti naredba onega, katerega vsi kličemo: Oče? Njih pravica nam krivica!

Čebele imajo pač svoje trote in jih hranijo, ker jih potrebujejo; mi ne potrebujemo trotov, zato jih tudi nočemo hraniti. In tudi čebele so tako pametne, da trpe in žive svoje lenuhe samo, dokler jih potrebujejo. Jeseni jim napoči »dan plačila«. Upajmo, in radi upamo, da naši ne bodo čakali, da jim pride »sodnji dan«. To bi bil res »strašen dan«, kakeršnega morda še ni bilo na zemlji!

Z drugimi besedami: da stanje človeštva, kakeršno je, da dose-danji »družabni red« ne more ostati, to prepričanje je že tako razširjeno, tako ukoreninjeno, da ga ni moči iztrebiti z nobeno silo. Delavci — in delavci smo vsi, kateri živimo sebe in druge s svojim trudom, bodisi, da delamo z rokami, ali z glavo — delavci so izpregledali; zavedajo se, štejejo se, družijo se. Ako so združeni, zložni, vsi za enega, eden za vse, kdo jih zmore, kdo se jim le more staviti v bran! Kakor gori v neki podobi, tako rečem sedaj naravnost: Če se vpraša, in to je gotovo imenitno, pereče vprašanje: ali bo vsa ta nezogibno potrebna prememba možna brez silnega prevrata, brez potokov krvi? Če se tako vpraša, odgovarjam: jaz upam, ne samo upam, prepričan sem, da se bo ta prehod in preporod vršil, četudi ne tako gladko in mirno, kakor v gledališču, ko se vzdigne zagrinjalo in začne drugo dejanje, vendar brez tistega viharja, katerega se nekateri tolikanj boje. In po pravici se ga boje; kajti ko bi zares prihrul, kakor nas strašijo neki vremenski proroki, tisti vihar, ne pokončal bi samo, kar je slabo, trhljivo, pogube in odprave vredno, ampak s tem tudi

Bog ve koliko dobrega in lepega, kar si je z velikim trudom pridobilo in priborilo človeštvo v stoletjih. Ne, ne bojmo se; kažejo se znamenja, da napoči nova, lepša doba, doba pravice in bratoljubja brez tistega strašnega »dies irae«! Svitati se je jelo po glavah, bolj in bolj se širi pravo spoznanje; zanimajo se tudi »omikani krogi« za novo vprašanje. Dá, čutijo že, da je »socijalno« vprašanje vseh vprašanj vprašanje. Minili so tisti časi, ko se je glasoviti liberalni »meščanski« minister z nemškim mišljenjem in slovanskim imenom v svoji kratkovidnosti širokoustil: »Pri Podmoklih, na saksonsko-češki meji, je konec socijalnega vprašanja!« Češ, črez črno-rumene pregraje si ne upa ta strah«. Zdaj bi mož pač ne govoril tako! — Vse vam nič ne pomaga, vi, ki se delate gluhe! Z jeklenim prstom vam trka na duri; če ne odprete, se odpro, se razbijejo siloma vrata, in tedaj glejte, da ne padejo na vas. »Discite iustitiam moniti«. Svarjeni ste dovolj; ali ne vidite na steni tistega strašnega »mene tekel«? Če se branite pravega spoznanja, če nočete za časa, »svarjeni učiti se pravice«, vaša krida, vaša kazen!

Znamenja, pravim, se kažejo, da se širi bolj in bolj pravo spoznanje. Kdo bi jih ne videl? »Meščan« ne gleda več »delavca« tako pisano kakor prej. Socijalistični listi se bero povsod. Vseučilišče se je odprlo novim idejam. Vsaki omikanec se peča s socijalnim vprašanjem in skuša, da se sprijazni z njim, tako ali tako. Slovstvo, umetnost se peča z njim. V poslanskih zbornicah sede zastopniki, oznanjevalci nove vere. Če kje delavci — v ožjem pomenu te besede — prisiljeni jednodušno izstopijo iz dela, imajo simpatije občinstva na svoji strani, in zastonj se tedaj kličejo bajoneti na pomoč. In kar je poglavitno: babilonski stolp, ki so ga bili sezidali narodnogospodarstveniki, je razrušen. Vsi prebivalci zemlje žive lahko in bodo živeli stoletja in stoletja človeku spodobno življenje; zemlja rodi sadu dovolj in ga bo rodila vedno več, ko se bo pridno in umno obdelovala. Država nam je zdaj kaj čisto družega, kakor je bila prej. Njena naloga je skrbeti po svoji moči za telesno in duševno blaginjo vseh državljanov, sosebno pa braniti šibkega proti močnemu. In z veseljem moramo pripoznati, da se država, tudi pri nas, bolj in bolj zaveda svoje dolžnosti. Vsem je znano, kaj se je v malo letih storilo za »delavca«. To je začetek rešitve socijalnega vprašanja. Res je to samo začetek, in kar je še storiti, to leži nepregledno pred nami. Kako bi se končno ustanovila nova družba, v kateri bo vladala splošna zadovoljnost, kolikor je sploh možna na svetu, s tem vprašanjem si učeni in neučeni možje belijo glave. Prav tako se menda ne bo, kakor se bere v Morovi

»Utopiji«, v Bellamyjevi znani knjigi ali pa v moji »Deveti deželi«. Tako lahka seveda ni stvar, kakor si jo je mislil tisti gospodič, ki je dejal zvečer patetično v družbi: »Socijalno vprašanje moram rešiti, ko bi bilo treba ostati do polnoči ali do ene pokonci!« Jaz menim, da to prepustimo času in naravnemu razvoju, samo smoter imejmo vedno pred očmi. Učimo se, ozirajmo se po svetu, spoznavajmo življenje in ohranimo si pred vsem gorko srce. Seveda, tisto moramo pozabiti, kar je lani ali predlanskim eden izmed njih glavarjev v zboru socijalistov v Curihu širokoustno proglasil »urbi et orbi«: Da, gospôda, mi socijalni demokratje hočemo življenje uživati z véliko žlico — »in vollen Zügen«! To je, kakor pravi Francoz: Umakni se, prijatelj, da jaz sedem za mizo. Za polno mizo, seveda, obloženo z vsem, kar je dobro in drago. — Tako, prijatelj? Vi torej se boste gostili, kdo bo pa delal? Delavci hočemo biti vsi, in če bomo vsi, potem ne bode treba vsakemu delati do zadnjega diha.

Tudi s tisto svojo »svobobno ljubeznijo« naj nas puste v miru. Četudi zakon, kakeršen je sedaj, ni vzoren, zakon je bil vendar in nam bode tudi v prihodnje neomajna podlaga družini, državi, omiki. Kdor se ni tega naučil iz zgodovine, z njim ne moremo govoriti. Kaj drugega je, in tu se bo moči sporazumeti, ako še gre za odpravo napak in nepopolnosti te družabne ustanove.

»Kdor noče delati, naj ne jé«, pravi svetovni blagovestnik. To je beseda! To je naš »program«. Samo da še pristavljam to: Kdor pa hoče delati, imej tudi kaj jesti. Zato je ud človeške družbe, in ta dolžna živiti ga, če se sam ne more; dolžna je zato, ker je njen ud. Družba nima samo pravic do posameznikov, ampak tudi svoje dolžnosti.

Torej: »Vsi delavci, nič trotov, nič fidejkomisov! Kdor noče delati, naj ne jé; kdor pa hoče delati, imej kaj jesti!« To je naš, to je moj socijalizem.

Jos. Stritar.

V zaporu.

Kaj oziraš se boječa
V temni stolp in v ozko lino?
Le ljubezen pregoreča
Kriva tega je jedino!

A ljubezni takšne vžgati
Vseh deklet ne more sila;
Domovina, zlata mati,
V srcu jo je vplamenila.

J. N. Resman.

